TÜRK LEHÇELERİ ARASINDA SÖZCÜK ALIŞ VERİŞİ VE SÖZ VARLIĞI DEĞİŞİMİ: OSMANİYE TATAR AĞZI ÖRNEĞİ

Ercan ALKAYA[*]

ÖZET

Bir dilin söz varlığının temelini teşkil eden temel söz varlığı, her dilde kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşayan, insan hayatında birinci derecede öneme sahip olan, insana ve çevresine ait önemli kavramları yansıtan sözcüklerdir. Vücutla ilgili sözcükler, doğayla ilgili kavramlar, renk bildiren sözcükler, hayvan adları, sayılar, en çok kullandığımız fiiller, manevî kültüre ait dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler temel söz varlığını oluşturan unsurlardır.

Bu çalışmada Kazan, Orenburg ve Samara bölgelerinden 1884'ten sonra göç edip Eskişehir ili Çifteler ilçesinin Osmaniye köyüne yerleşen Kazan Tatar Türklerinin ağzındaki söz varlığı değişimi ele alınmıştır. Kazan ve çevresinden Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin dil özellikleri/lehçeleri, bu bölgede meskun olan Oğuz boyuna mensup yerli halktan önemli ölçüde etkilenmiştir. Ses ve şekil özellikleri büyük oranda korunmakla birlikte, özellikle söz varlığı önemli ölçüde yerli ağızdan veya Türkiye Türkçesinden etkilenerek değişime uğramıştır.

Osmaniye Tatar Türklerinin temel söz varlığındaki değişmeler çeşitli başlıklar altında ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Tatar, Türkiye, Osmaniye, söz varlığı, temel kelime.

WORD BORROWING AND VOCABULARY EXCHANGE IN TURKISH DIALECTS: CASE OF OSMANİYE TATAR DIALECT

ABSTRACT

The basic vocabulary which constructs the main vocabulary of a language is the word that is transferred from generation to generation in every language, has importance of first degree and reflects important concepts about mankind and his environment. The words dealing with body, color, and concepts about nature, animal names, numbers, and the most used verbs, words of holy concepts and persons and traditions consist of basic vocabulary of a language.

[*] (Yrd. Doç. Dr.), Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. El-mek: ealkaya@firat.edu.tr

In this study, the change in vocabulary of Kazan Tatar Turks, who migrated from Kazan, Orenburg and Samara regions and inhabited in the village of Osmaniye of Çifteler, Eskişehir after 1884, was investigated. The dialects of Tatar Turks who migrated from Kazan and its surrounding area were affected by the local people who have been living in that region. Though they still protect phonetical and morphological features of their language, it was affected by the local dialect and Turkey Turkish.

The main changes in the vocabulary of Tatar Turks in Osmaniye village were evaluated under several headings.

Key words: Turkish, Tatar, Turkey, Osmaniye, Vocabulary, basic word.

Dil ilişkileri ve etkileşimleri, bir arada yaşama sürecinin doğurduğu kaçınılmaz bir sonuçtur. Baştan beri bir arada yaşayan topluluklarda olduğu gibi, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan topluluklar daha sonra bir arada yaşama durumunda kalınca, birbirlerinin dillerinden etkilenirler.

Dillerin farklı lehçe ve ağızları olabilir. Türk dili de bugün farklı coğrafyalarda çeşitli lehçelerle varlığını sürdürmektedir. 13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili olarak gelen Türkçe, bu yüzyıldan sonra Kuzeydoğu ve Batı (Güneybatı) Türkçesi şeklinde adlandırılan iki kola ayrılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren de Türk yazı dili, Kuzey (Kıpçak), Doğu (Çağatay) ve Batı (Osmanlı) şeklinde adlandırılan üç kol haline gelmiş ve 20. yüzyıla kadar bu şekilde gelişmiştir. Coğrafi farklılıklar, boy özellikleri, göçler, savaşlar, komşuluk ilişkileri, edinilen yeni inanç sistemleri ve dinler, girilen farklı kültür çevreleri gibi birçok etkenle birlikte zaman ve mekân farklılıkları lehçeleşmede etkili olmuştur.

20. yüzyıla üç farklı yazı diliyle giren Türkçe, 20. yüzyılda değişen dünya dengeleri sonucunda Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla farklı bir yola girmiştir. SSCB'nin böl-parçala-yönet siyaseti sonucunda Türk boylarına farklı alfabeler kabul ettirilmiş ve her boyun konuşma ağızları yazı diline dönüştürülmüştür. Böylece suni bir yolla yirmiden fazla Türk yazı dili meydana getirilmiştir (Buran-Alkaya 2006, XV-XVI).

Kuzey grubu Türk lehçelerinden olan Tatar Türkçesi, bugün çoğunlukla Tataristan Özerk Cumhuriyetinde, İdil-Ural bölgesinde ve BDT'de konuşulan bir Türk lehçesidir. Çarlık Rusyasının ve Sovyetler Birliğinin uyguladığı acımasız siyasete bağlı olarak Tatar Türkleri, yüzyıllar içinde Türkiye, Avrupa, Amerika, Kanada, Avustralya,

Japonya gibi dünyanın çok değişik bölgelerine gitmek durumunda kalmışlardır (Öner 1998, XXVIII-XXXI).

Tatar Türklerinin göç ettikleri ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bugün başta Eskişehir ve Kütahya olmak üzere Bursa, Samsun, Ankara, Aydın, İstanbul, Trabzon, Sivas, Konya gibi Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan Kazan Tatarları bulunmaktadır (Ocaklı 2002, 897-904). Türkiye'de 4-5 bin civarında Tatar Türkünün olduğu söylenmekle birlikte çeşitli belgelere göre bu sayı 10.000'i aşmaktadır (Ocaklı 2002, 905). Siyasi baskılar yüzünden çeşitli dini ve milli endişelerle Türkiye'ye göç eden ve Eskişehir ilinin Çifteler ilçesine bağlı Osmaniye köyünde yaşayan Tatar Türkleri de Kazan Tatarlarının bir bölümüdür.

Kazan, Orenburg ve Samara bölgelerinden 1890'lı'yıllardan sonra göç edip Eskişehir ili Çifteler ilçesinin Osmaniye köyüne yerleşen Kazan Tatar Türklerinin (Özkan 1997, 4-5) ağzına ait metinler 1984 yılında Fatma Özkan tarafından derlenmiş ve daha sonra Fatma Özkan'ın bu çalışması "Osmaniye Tatar Ağzı" adıyla 1997 yılında TDK tarafından basılmıştır.

Kazan ve çevresinden Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin dilleri, bu bölgede meskun olan Oğuz boyuna mensup yerli halktan önemli ölçüde etkilenmiştir. Ses ve şekil özellikleri büyük oranda korunmakla birlikte, özellikle söz varlığı önemli ölçüde yerli ağızlardan veya ölçünlü Türkiye Türkçesinden etkilenerek değişime uğramıştır.

Bu çalışmada daha çok temel kelimelerde görülen değişiklikler üzerinde durulacaktır. Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi her ikisi de Türkçenin bir kolu olmasına rağmen farklı coğrafyalarda yaşama, savaşlar, komşuluk ilişkileri, boy özellikleri vb. sebepler dolayısıyla söz varlığı arasında çeşitli farklılıklara sahiptir. Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin ağızlarında yüz yıllık bir sürede temel kelimelerin bazılarında değişiklik olmuştur.

Söz varlığı, sözcükbilimin (lexicologie) bir dalı olup (Aksan 1998, 14) bir dilin bütün kelimelerini; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimelerinin toplamını (Korkmaz 1992, 100) içine alır. Söz varlığı Türkçe Sözlük'te de "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi (Türkçe Sözlük 2005, 1807)" olarak tanımlanmıştır.

Bir dilin söz varlığının temelini teşkil eden, "çekirdek sözcükler", "kalıt sözcükler" olarak da adlandırılan temel söz varlığı, her dilde kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşayan, insan hayatında birinci derecede öneme sahip olan, insana ve çevresine ait önemli kavramları

yansıtan sözcüklerdir (Aksan 1998, 17). Temel sözcükler, bir dilin varlığını ve kimliğini temsil ederler (Buran 2001, 82). Vücutla ilgili sözcükler, doğayla ilgili kavramlar, renk bildiren sözcükler, hayvan adları, sayılar, en çok kullandığımız fiiller, manevî kültüre ait dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler temel söz varlığını oluşturan unsurlardır.

Dilbilimciler bir dilin söz varlığında yer alan temel sözcüklerin 2000 dolayında olduğunu söylemektedirler (Aksan 1998, 20). Temel söz varlığı dilde en az değişikliğe uğrayan öğelerdir. Temel söz varlığına ait sözcüklerin 1000 yılda ancak % 19'unun değiştiği, % 81'inin korunduğu ifade edilmektedir (Aksan 1998, 17).

Bir dilin söz varlığını meydana getiren sözcükler, bir kavramın yalnız o dildeki ses karşılığını meydana getirmez, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasını, maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, olayları ve kavramları algılayış biçimini de ortaya koyar. Yeryüzündeki varlıklar, kavramlar birçok yerde aynı olduğu halde, bunların adlandırılışı ve kapsamları dilden dile farklılık gösterir (Aksan 1996, 7). Bu yüzden her dilin söz varlığı kendi içinde değişik biçimlerde şekillenir.

Söz varlığındaki farklılık yalnız değişik kökenlere ait dillerde değil, aynı dilin ayrı lehçelerinde hatta ağızlarında da görülür. Bu bağlamda Türk lehçeleri de söz varlığındaki çeşitliliği ve zenginliğiyle bir hazine konumundadır.

Dil ilişkileri içindeki kaynaklardan biri de ödünç kelimelerdir. Ödünç kelime alış verişi daha çok aynı dil ailesi ya da aynı dilin çeşitli katmanları arasındaki iç alıntılardır. Bu tür alıntılarda alınan kelimeler ses, şekil ve anlam yönünden pek değişikliğe uğramazlar. Dillerin beslendiği bu kaynaklar "dillerin hayat damarları" olarak değerlendirilir (Karaağaç 2002, 103-104). Bu bağlamda yüzyıllar içerisinde Türk lehçelerinin zamanla birbirlerini etkiledikleri ve karşılıklı olarak kelime alış verişinde bulundukları görülür.

Türkiye Türkçesi ağızlarının yapısı ve söz varlığı, genel özellikleriyle Oğuz boylarına dayandığı için, Oğuzca özellikler gösterir. Fakat, Anadolu'ya yalnız Oğuz boyları yerleşmemiş, gerek XI. Yüzyıldan önce gerekse daha sonraları Oğuzların dışında kalan diğer Türk boyları da Anadolu'ya yerleşmiştir. Zeynep Korkmaz, Bartın ve yöresi ağızlarında Oğuz, Türkmen ve Kıpçak unsurlarının karışıp kaynaşmasıyla bir tabakalaşmanın ortaya çıktığını dil verileriyle belirlemektedir (Korkmaz 2005, 162-178).

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki dil verilerinden hareketle diğer Türk boylarının Anadolu'nun şekillenmesinde ve söz varlığının

oluşumunda önemli etkileri olduğu söylenebilir. Zeynep Korkmaz, bugün Türkiye Türkçesinde görülen "bubay, gendüy, dav, avuz, yalavuz, sovuk, hen (sen), hizi (sizi), cılkı, cırla-" kelimelerini, Anadolu'ya gelen Kıpçak Türklerinin varlığıyla açıklar. Zeynep Korkmaz, Anadolu'daki yer adlarından hareketle bu bölgeye Orta Asya'dan Çiğil Türklerinin bile gelmiş olduğu yargısına varılabileceğini kaydeder (Korkmaz 1971, 21). Ahmet Buran da Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ş/s farklılaşmasını Kıpçak özelliği olarak açıklar (Buran 2007, 2107-2112). Bugün İzmit'ten Artvin'e kadar uzanan sahil şeridinde özellikle İzmit, Bartın, Tirebolu ve Artvin'de yoğun olmak üzere, Türkiye'nin her yerinde Kıpçak Türkçesinin özellikleri görülmektedir (Karahan 1996, 181).

Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşumunda Oğuzlar dışındaki boyların etkisi bulunmasına rağmen, bu unsurlar Oğuz Türkçesinin temel yapısında ve işleyişinde bir değişme meydana getirmemiş, aksine bu özellikler zamanla Oğuz Türkçesinin içinde erimiştir. Bu gün Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığındaki çeşitliliğin sebebi diğer Türk unsurlarının etkisiyle beraber, Oğuz boylarının kendi bünyelerindeki ağız farklılıkları, iç göçler, zorunlu iskan gibi sebeplerdir (Buran 1996, 3).

Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli Türk lehçelerinin söz varlığına ait kelimeler de bulunmaktadır. Özellikle yakın zamanlarda (XIX. ve XX. yüzyıl) Balkanlar, Kafkasya, Türkistan, Kazan, Kırım gibi Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen Türkler, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yerleştirilmiş ve bulundukları yerlerde dil bakımından müstakil adacıklar meydana getirmiş ve mensup bulundukları lehçelere ait özellikleri devam ettire gelmişlerdir (Korkmaz 1971, 21-22). Leylâ Karahan, Batı grubu ağızlarının sınırlarını ve diyalektolojik durumunu belirlerken bu bölgeye gelen Türk topluluklarının kendi ağız özelliklerini koruduklarını ve yerli halkın dilini fazla etkilemediklerini belirtir (Karahan 1996, 115).

Ancak, Oğuzca dışındaki diğer tarihî Türk lehçelerinin bugün Türkiye Türkçesi ağızlarındaki etkisi düşünülürse, sonradan Türkiye'ye yerleşen Türk boylarının ağızlarının da zamanla Türkiye Türkçesi ağızlarına katkıda bulunacağı söylenebilir. Nitekim Zeynep Korkmaz, Güney-batı Anadolu'ya yerleştirilen Yörüklerin, artık yerli ağızların eritici etkisiyle kendi ağız özelliklerini oldukça kaybettiklerini veya kaybetmek üzere olduklarını söyler (Korkmaz 1994, XXXIX).

Türkiye'ye yerleşen Kazan ve Sibir Tatarları, Kırım Türkleri, Kırgız, Kazak, Özbek, Karaçay-Balkar, Kumuk, Türkmen Türklerinin ağızları üzerine akademik düzeyde bir çok çalışma yapılmış ve bu

ağızların söz varlığı ortaya konmuştur*. Çeşitli tarihlerde Anadolu'ya gelerek farklı yerlere yerleşen bu göçmenler, Türkiye Türkçesi ağızlarına birçok kelime vermiştir. Derleme Sözlüğü'nde göçmenlerden derlenen bu kelimeler belirtilmiştir (Eren 1960, 296). (Meselâ, kiyik: yabanıl/Kırım göçmenleri DS VIII, 2888; tepsemek: oynamak/Rumeli göçmenleri DS X, 3886; tınç: rahat/Karaçay aşireti DS X, 3914 vb. gibi). Ancak, Hasan Eren, Türkiye'ye yerleşen bu Türk unsurlarına ait kelimelerin Derleme Sözlüğü'nde eksik olduğunu ve bunlara ait verilerin tam olarak tespit edilmesi gerekliliğini de belirtir (Eren 1960, 296-297).

Tatar Türkçesindeki kelimelerin zamanla yerlerini Türkiye Türkçesindeki karşılıklarına bırakması aslında karşılıklı bir lehçe ilişkisidir. Sonuçta ortada bir dil değiştirme olayı yoktur. Bir dilin iki lehçesinin kendi içindeki yer değiştirmesinden ibarettir. Osmaniye köyünde yaşayan Kazan Tatar Türklerinin söz varlığı da gelişen süreç içinde Türkiye Türkçesinin etkisiyle bazı değişikliklere uğramış ve temel kelimelerin bir kısmı Türkiye Türkçesiyle ifade edilmeye başlamıştır.

Söz varlığındaki değişmeleri ele aldığımız Osmaniye Tatar ağzı, Kazan Tatar Türkçesinin bir ağzıdır (Özkan 1997, 61). Dolayısıyla bugün Osmaniye Tatar ağzında Türkiye Türkçesiyle değişen kelimenin karşılığı olarak günümüz Tatar Türkçesindeki karşılığı verilmiştir. Söz varlığındaki değişme gösterilirken madde başı olarak önce Türkiye Türkçesine değişen şekil verilmiş, parantez içinde bu şeklin bugünkü Tatar Türkçesindeki karşılığı gösterilmiş ardından da Türkiye Türkçesine değişen şekil metinde geçtiği şekliyle ya cümle halinde ya da kelime grubu şeklinde sayfa numarasıyla birlikte gösterilmiştir.

Osmaniye Tatar ağzında meydana gelen söz varlığı değişmeleri için temel kelimeler esas alınmıştır. Bu kelimelerin insan hayatında en çok yer alan ve günlük dilde en çok kullanılan kelimeler olmasına dikkat edilmiş ve değişikliğe uğrayan kelimeler yirmi üç başlık altında gösterilmiştir. İnceleme için gösterilen örnek cümle ve kelime gruplarındaki sayfa numaraları Fatma Özkan'ın "Osmaniye Tatar Ağzı" ağzı adlı eserine aittir.

* Türkiye'ye yerleşen diğer Türk boylarının ağızları üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Tuncer Gülensoy-Ercan Alkaya, **Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası",** Akçağ Yay., Ankara 2003.

OSMANİYE TATAR AĞZINDA DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN TEMEL KELİMELER

1. Organlar

dudak (Tat. irėn): **dodağ**ın, közün, ḳaşın boyadıḳ (s. 71)

kalça (Tat. bot): **ḳalça**mdan vırdılar (s.103)

karın (Tat. korsak, ėç, karın): çáy bilen **ḳarn**ıbızını doydırıp (s. 84)

2. Tabiatla İlgili Kelimeler

çam (Tat. narat): **çam** ormannarında bıla (s.131)
çay (dere) (Tat. kėçkėne yılga): o **çay**nıñ tigi yağında (s. 81)

çimen (çiremlėk): topraḫ istine, **çimen**ge (s.133)

kurak (Tat. korı, yavımsız): havalarnıñ **ḳıraḳ** kitken seneleri (s.134)

tarla (Tat. kır, basu): **tarla**larıbız bar (s. 82)

3. Yiyecek, İçecek ve Beslenmeyle İlgili Kelimeler

biber (Tat. borıç): domatesi, **biber**i, soğanı (s. 74)

börek (Tat. pirog, bökken) : çi **bürek**ler pişirebĭz (s. 125)

ceviz (Tat. estėrxan çiklevėgė): ni bılsa fındıḳ, fıstıḳ, **ceviz** (s. 79)

çekirdek (Tat. könbagış): **çikirdek**ler satalar (s.108)
çorba (Tat. şulpa): it **çorba**sı salabız (s.110).
domates (Tat. pomidor, tomat): **domates**i, biberi, soğanı (s.74)

fındık (Tat. çiklevėk): ni bılsa **fındıḳ**, fıstıḳ, ceviz (s. 79)

fıstık (Tat. pėste): ni bılsa fındıḳ, **fıstıḳ**, ceviz (s. 79)

hamur (Tat. kamır): peremeçnin ḳamırına açık **ḫamır** ḳȯşabız (s. 79).

hoşaf (Tat. kompot): ikmek, **ḫuşaf** bıliy (s.125)

karabiber (Tat. kara borıç): **ḳarabiber**, tız ḳıyabız (s.110)

kıyma (Tat. farş): **ḳıyma**sın ḫázirlerbĭz (s.116)

köfte (Tat. kotlet): **köfte**ler yasap (s. 99)
pancar (Tat. çögėndėr): abiyimner **pancar** igeler (s.109)
pirinç (Tat. dögė): **pirniç** pilavı (s.125)

portakal (Tat. eflisun): limonnar, **portaḳal**lar ḳȯyıp (s. 80)

reçel (Tat. vareni): **reçil** kıvamına kilesiye kadar (s. 110)

saman (Tat. salam): ögüzlerinize **saman**narın, cimnerin salıp (s. 84)

sofra (Tat. tabın): kilgennerge **sȯfra** ḳȯyabız (s. 77)

tohum (Tat. orlık): **tuḫum**larnı igebĭz (s.132)

yağlı (Tat. maylı): ḳandil gecelerinde **yağlı** pişirirge ḳonu ḳomşuğa (s. 77)

yemek (Tat. aş): **yimek**ler taralıp (s.103)

4. Hayvan Adları

keklik (Tat. kır tavıgı): ürdek, tavşan, **keklik** (s.130)

koyun (Tat. sarık, koy): **ḳoyun**nı, kecesi (s. 74).

kurbağa (Tat. baka): **kurba‿a**, baḳa ni bılsa (s. 80).

kuzu (Tat. beren, beti, kuzı): **ḳuzı**lar suyabız (s.115)

tavşan (Tat. kuyan): ürdek, **tavşan**, keklik (s.130)

5. Yönler ve Yön Kavramı Taşıyan Kelimeler

civar (Tat. tire-yün): ȯl **civar**da (s. 92)

kenar (Tat. kırıy): bir kitapnın **kenar**ına yazıp (s. 84)

kuzey (Tat. könyak): köyniñ **ḳozey**inde yerleşti (s. 86)

6. Gün ve Ay Adları

pazartesi (Tat. düşembe): **pazartesi** küni (s.103)

salı (Tat. sişembe): **salı** küni (s.103)

çarşamba (Tat. çerşembė): ya perşembe, ya **çarşembe** barabız (s.108)

perşembe (Tat. pencėşembė: ya **perşembe**, ya çarşembe barabız (s.108)

nisan (Tat. aprel): **nisan**nıñ başında (s.132)

mayıs (Tat. May): **mayıs** ülennerni toplap (s.76)

haziran (Tat. iyun): **haziran** aylarında (s.133)

temmuz (Tat. iyul): **temmuz**nun haftasında (s.132)

ekim (Tat. oktyabr): **ekim** ayı bula (s.132)

kasım (Tat. noyabr): **ḳasım** ayı (s.132)

aralık (dekabr): **aralıḳ** aylarında (s.133)

7. Zamanla İlgili Kelimeler

sabah (Tat. irte): **sabahleyin irken** ḳulhuvallah oḳıp (s. 76).

sabahleyin erken (Tat. irten irtuk) : **sabahleyin irken** ḳulhuvallah oḳıp (s. 76).

akşam (Tat. kiç): **aḳşam**ġa ḳadar yirip ḳaytabız (s. 74)

gece (Tat. tön): kına **gėce**lerinde oynana (s. 71), ḳırḳ gün ḳırḳ **gece** (s.118)

hafta (Tat. atna): bir **hafta** (s. 98).

sene (Tat. yıl): bu **sene** kimya mühendisi çığacaġ (s. 82)

yaz (Tat. cey): **yaz** küni yetiştirebĭz (s. 74)

8. İnsanla İlgili Kelimeler

8.1. Akrabalıkla İlgili Kelimeler

baba (Tat. eti, ata): **baba**m mında ḳala (s. 82).

anne (Tat. eni): **anne**si üvey iken (s. 80).

dede (Tat. dew eti): **dede**m Akşeherge barıp kėlgen (s. 82)

amca (aga, abıy, abzıy): **amca**sından da ḫat kile (s. 78).

dayı (Tat. aga. Tatar Türklerinde bugün dayıya genellikle "abıy" diye hitap edilir.): fanila yoḳ didi **dayı**m (s.104)

teyze (Tat. tuti): Tatar Türklerinde bugün teyzeye genellikle "apa" diye hitap edilir.): **tiyze**mniñ ūlı kildi (s.104)

hala (Tat. apa): min ḳaçıp **hala**mlarğa kitdim (s. 78), **hala**mnar, eniyimner (s.101)

elti (Tat. kilėndeş): **elti**lerimniñ balaları (s.114).

görümce (Tat. kayınigeç, kayın siñil): iki **ḵörimcem** bar (s. 76)

dünür (Tat. koda, kodagıy): bir kişini **düyür**çü başı diyeler (s.100).

enişte (Tat. cizni): bizniñ **enişte** Fikret (s. 81).

torun (Tat. onık): **tȯrın**ıbız bar (s.111)

üvey (Tat. ügi): annesi **üvey** iken (s. 80)

evlat (Tat. bala/balalar): indi **evlat** birmedi (s.105)

8.2. İnsani Münasebetlere İlgili Olan Kelimeler

akraba (Tat. kardeş-ıru, tugan-tumaça): tanıdıḳ, **akraba** malaylar filan kireler (s. 71)

delikanlı (Tat. yeş yėgėt): **deliḳanlı**lar da tire yaḳta tıra (s.108)

erkek (Tat. ir): bir yaḳta **irkek**ler kütüp tıra (s. 77)

hanım (Tat. xatın): **hanım**ım da saw (s.128)

hısım akraba (Tat. tugan-tumaça): **ḫısım aḳraba** yanında s ī̄leşmezler (s. 76)

komşu (Tat. kürşė): **ḳomşu**lar da kitire (s. 77)

konu komşu (Tat. kürşė-kolan): ḳandil gecelerinde yağlı pişirirge **ḳonu ḳomşu**ğa (s. 77)

misafir (Tat. kunak): **misafir** kildi mi (s. 76).

nesil (Tat. buwın): üçüncü **nesil** (s. 82)

nişanlı (Tat. yereşėlgen): **nişanlı**mı ḵöriym (s.108)

sülale (Tat. tokım, buwın, dinastiya): ases **sülāle**m (s. 82)

tanıdık (Tat. tanış): **tanıdıḳ**, akraba malaylar filan kireler (s. 71)

yabancı (Tat. çit, çit kişi): **yabancı**lar taraldıktan sınna (s. 71)

8.3. İnsan Ömrü ve Faaliyetleriyle İlgili Olan Kelimeler

ameliyat (Tat. operatsiya): **amelyet**k‿ap kittiler (s.103)

büyük (Tat. zur, olı): **büyük**ler yanında gençler otırmaz (s. 76)

durum (Tat. xel, exvel): bu **durum**ğa tüşürdügüz (s.126)

düğün (Tat. tuy): köy **düğün**ü istemiy (s.100

fiyat (Tat. beye, xak): gübrelerniñ **fiyat**ları (s.133)

genç (Tat. yaş): büyükler yanında **genç**ler otırmaz (s. 76).

hastalık (Tat. avıru, çir): miña bir **hastalıḳ** kildi (s.104)

hayat (Tat. tormış): kilinnerniñ **hayat**ları daha zor (s. 76)

hediye (Tat. bülek): balağa **hediye** kitireler (s. 98)

ıslık (Tat. sızgıru): **ıslıḳ** çalalar ḳızlarğa (s. 108)

istek (Tat. tėlek): üz **istey**igiz bĭle mi? (s. 91)

mektup (Tat. xat): **mektup**ları kile (s.115)

nadas (Tat. tuñga sörü): **nadas** itebĭz (s.132)

nişan (Tat. yereşü): **nişan** tağıp ḳaytabız (s.123)

ses (Tat. tavış): **ses** tavuş çığaran kişiler (s.130).

şenlik (Tat. şatlık, beyrem tantanası): **şennik**ler yasap kaytabız (s.115)

8. 4. İnsanın Duyu ve Duygularıyla, Mizacıyla İlgili Olan Kelimeler:

eğlence (Tat. uyın, irmek): **değişik** eğlenceler bar iken (s. 101)

huy (Tat. xolık, tabigat, xarakter): taşlamıybız biz alarnı, **huy**ubızını (s. 77)

kolay (Tat. ciñėl, uñay): Tatarlarnıñ adetleri **ḳolay** (s. 76)

şaka (Tat. şayartu, kölkė): **şaka**larıbızdan bir denesi de (s. 71)

zor (Tat. avır, kıyın): kilinnerniñ hayatları daha **zor** (s.76).

9. Çeşitli meslek ve iş adları

amele (Tat. ėşçė): **amele** kitirebĭz (s.133)

çiftçi (Tat. igėnçė): átiyim **çifçi** (s. 124)

çiftçilik (Tat. igėnçėlėk): **çiftçilik** bilen oğraşalar (s. 109),

çoban (Tat. kötüçė): yalnız **çoban** bılalarıyı (s. 79

kasap (Tat. itçė, it kisüçė): **ḳasap**tan alabız (s. 74)

muhtar (Tat. starosta, avıl starostası): min ȯsmaniye iski **mıḫtar**ı (s.128)

10. Yer, Yerleşim ve Mekân Bildiren Adlar

banyo (Tat. vanna): ḫazır indi **banyō** (s. 80)

dükkân (Tat. kibėt): bir **diḳan** açiym (s. 105)

harman (Tat. ındır): **harman** yirinde (s. 86)

köşe (Tat. poçmak): ḳızını ḳaçırıp **ḳüşe**ğe ȯtırtalar (s. 108)

köy: **köy**de çerez filan ... alıb aşıylar‿iken (s. 73).

kümes (Tat. tavık kėtegė, tavık abzarı): **kümes**ke su ḳoyıp (s. 76)

oda (Tat. bülme): bir **oda**sın mesçit yasağannar (s. 81)

samanlık (Tat. salamlık, piçenlėk): **samannıḳ**ḳa kızlar cıyıla (s.108)

11. Çeşitli Nesne, Eşya ve Araç Adları

araba (Tat. maşina): barabız, **araba**lar bilen (s. 123)

ayakkabı (Tat. ayak kėyėmė, botinka, kata): **ayaḳḳabı**sınıñ astına (s. 72)

bardak (Tat. stakan): bir **bardaḳ** su (s. 71)

boru (Tat. torba, truba): **boru** alasın (s. 133)

bulaşık (Tat. savıt-saba): **bulaşıḳ**larnı yuvam (s. 115)

ceket (Tat. pidjak, kurtka): **ciket**niñ veya hırḳanın cėninnen ḳaratabız (s. 71)

çorap (Tat. oyık, oyıkbaş): **çorab**‿örem (s. 115)

davul (Tat. baraban): **davul**nı çala başlağaç (s. 117)

duvar (Tat. stena, taş koyma): **duvar** yasağannar (s. 94)

fanila (Tat. mayka): bir dene **fanila** alınmağan (s. 104)

fırın (Tat. miç): ceryan **fırın**narı çıḳtı (s. 79).

hırka (Tat. bişmet): ciketniñ veya **hırḳa**nın cėninnen ḳaratabız (s. 71)

ilaç (Tat. daru): **ilaç** fazlaraḳ ġatsañ (s. 132)

kapak (Tat. kapkaç): **ḳapaḳ** ḳapatabız (K21, 110)

kapı (Tat. işėk): ḳız yağı **ḳapı**nı ḳapatalar (K21, 72).

kolonya (Tat. odekolon): **ḳolonya** bĭlen (s. 77)

kumaş (Tat. tukıma): bir **ḳumaş** iteklig (s. 99)

mendil (Tat. kulyavlık, tastımal): marama, tastımal, **mendil** (s. 125)

örtü (Tat. yapma, yapkıç): aşḳana **örti**leri yasiybız (s. 102)

para (Tat. akça): **para** ıçırma oyını (K21, 71), **para** yoḳ (s. 105)

salıncak (Tat. tagan): **salıncaḳ**lar ḳırıp (s. 115)

tepsi (Tat. padnus): ḳamırnı **tepsi**nin zorlıġında (s. 110)

terlik (Tat. başmak): **terlik**ler yasiybız (s. 102)

tren (Tat. poezd): **tiren**ge minmek (s. 78)

12. Dinle ve İnançla İlgili Olan Kelimeler

cami (Tat. zur meçėt, cemig): **cami**larğa da muḳabileğe kiTebĭz (s. 77).

hoca (imam) (Tat. mulla): **ḫuca**lar ayrı bıla (s. 77)

müslüman (Tat. mösėlman): **müslüman** kişiler dip mini berdiler (s. 78)

13. Eğitim İle İlgili Olan Kelimeler

eğitim (Tat. megarif): **eğitim** durumu nasıl idi (s. 96)

okul (Tat. mektep): **oḳıl**ġa kilsin (s. 109)

ilkokul (Tat. başlangıç mektep): **ilkoḳıl**nı Ḳırıhüük'te oḳıdım (s. 109)

ortaokul (Tat. urta mektep): orta**oḳul** filan yoḳ (s. 74).

öğretim (Tat. ukıtu, bėlėm): yani bir eğitim, **öğretim** (s. 96)

öğretmen (Tat. ukıtuçı): lise **öyretmen**i (s. 82)

talebe (Tat. ukuçı, student): ḳız **talebe**lerge (s. 109)

14. Zamirler

o (Tat. ul): **o** yıldızlarnı körgen bıla (s. 71)

kendi (Tat. üz): biraz **kendi**mizi topladık (s. 128).

bazı (Tat. kaybėr, begzı): cezalardan **bazı**ları (s. 72), **bazı**sı balık pişire (s. 108)

hepsi (Tat. barısı): ẖıristiyan yasadı alarnın **hepsi**ñ (s. 91)

herkes (herkėm): **herkes** kişisine ḵöre (s. 72), **herkez** anı tarif iTe (s. 72)

herşey (Tat. bar nerse): samawarı, çınyağı, **herşey**si (s. 93)

kimisi (Tat. kaybėrsė, bėrersė): **kimisi**ne ezan eyttirdik (s. 71).

kimse (Tat. hiçkėm): **kimse**si de yoğ‿iken (s. 80)

şey (Tat. nerse, ni): oyunnarıbızdan bir denesi de **şey** (s. 72), neyse bir **şey** yapmadılar (s. 85)

15. Sayılar

buçuk (Tat. yarım): bir **bıçıḳ** teneke un (s. 76), seğat sigiz **pıçıḳ**ta (s. 103)

16. Temel Renkler

beyaz (Tat. ak): **beyaz** pamuḳçuḳ boldımıydı (s. 76)

kırmızı (Tat. kızıl): ol ḵúkeyler **ḳırmızı** bula (s. 73).

siyah (Tat. kara): yağa **siyah**ların (s. 132)

renk (Tat. tös): **reng**ini eyte (s. 72)

17. Soru Kelimeleri

acaba (Tat. elle): ḵúyge kiliş tarihi **acaba**, ḳaç tarihinde? (s. 92)

hangi (Tat. kaysı): **hangi** vasıta bĭlen kildigiz (s. 91)

kaç (Tat. niçe): **ḳaç** balañ bar (s. 111)

nasıl (Tat. niçėk, nindi): mınnan **nasıl** çıḳḳan (s. 90)

18. Sıfatlar

bazı (kaybėr, begzı): **bağzı** kişiler (s. 81)

belirli (anık, bilgėlė): **bilirli** bir raḳamı bar (s. 134)

belli (Tat. bilgėlė): **belli** miktarda para sırıybız (s. 72)

bir sürü (Tat. şaktıy): **bir sürü** iş bar (s. 74)

birkaç (Tat. bėrniçe): bir **ḳaç** senedir (s. 74)

çeşit (Tat. tör, törlė törlė): **çeşit çeşit** ḳamırları bıla, her türlüsünden tabi (s. 73)

değişik (Tat. törlė): **değişik** eğlenceler bar iken (s. 101)

fazla (Tat. küp, kübrek): mında **fazla** bahçe yoḳ (s. 74).

geniş (Tat. kiñ): gāyet **keñiş** (s. 91)

ilk (Tat. bėrėnçė): avılnıñ **ilk** mollası (s. 95)

koca (büyük) (Tat. zur, kiñ): **ḳōca** bir yir (s. 103)

öbür (Tat. tėgė, ikėnçė): çişmeniñ **öbir** yağında (s. 93)

pahalı (Tat. beyelė, kıybat): gübre biraz **pahalı**raḳ (s. 133)

parça (Tat. kisek, ölėş): **parça**lağa bülebiz (s. 122)

topal (Tat. aksak): ayağı **topal** buldı (s. 127)

ucuz (Tat. arzan, oçsız): gübre ezgine **ıcız**raḳ (s. 133)

uzak (Tat. yırak): **ızaḳ**tan kilgen (s. 115)

yorgun (Tat. arıgan): min **yorğun** idim (s. 81).

yuvarlak (Tat. tügerek): **yuvarlaḳ** bir yirge (s. 134).

19. Zarflar

arada (Tat. kaybėr vakıtta): biz de **arada** kitsek kitebĭz (s. 109)

aynı (Tat. bėr uk, şul uk): til **aynı** da, lehçe başḳa (s. 87)

bayağı (Tat. şaktıy): **bayağı** bir sene mi filan (s. 92)

beraber (Tat. bėrge, bėlen bėrge): **beraber** ikibiz biyitdik (s. 76)

bir şey (Tat. bėrnerse, bėrni): min **bişey** diyemiym (s. 106)

böyle (Tat. bolay, mondıy): ḳına gecesinde **böyle** eğleniriz (s. 72).

bu şekilde (şulay, şundıy, şul kilėş): **bu şekilde** it belişini yasiybĭz (s. 110)

çok (Tat. bik): **çok** muntazam tügil (s. 83)

ekseriyetle (Tat. küpçėlėk bėlen): **ekseriyetle** ḳabile ayrılı ḳları da bar (s. 87)

epeyce (Tat. şaktıy): **ipiyce** çalışḳannan sora (s. 85)

gayet (Tat. şaktıy, citerlėk derecede): Tatarlarnıñ lehçesi **ġayet** ince (s. 87)

hakikaten (Tat. çınlap, çınnan da): **haġiġatan** azbarda at yoḳ (s. 85)

hemen (Tat. bik tiz, şunda uk, tizden): **hemen** turdık (s. 85)

hemen hemen (Tat. diyerlėk): **hemen hemen** hepsi bar (s. 134)

hep (Tat. gėl, devamlı): eveli **hep** ḳıyıdan tarta dırıyḳ (s. 111)

hep beraber (Tat. barı bėrge): ige kirebĭz **hep beraber** (s. 71)

her gün (Tat. kön sayın): **her kün** cıyın yasiylar (s. 100)

herhalde (Tat. mögayın, ixtimal): Ufa'dan biḳ yok **heralda** (s. 88)

hızlı (Tat. tiz, tiz tiz): **ḫızlı ḫızlı** balası bilen şep şep yerigenner (s. 117)

ilk önce (Tat. başta, iñ ėlėk): **ilk önce** Kur'an-Kerim kile (s. 100)

ilkin (Tat. aldan): ava kitebĭz **ilkin** (s. 131)

ince (Tat. yuka, nėçke): **ince**gine ceyebĭz (s. 110)

iyice (Tat. eybetlep): **iyce** ḳaranlıḳ bılacaḳ (s. 72)

katiyen (Tat. bėrkayçan): **ḳattiyen** malaylarnı kitirmiyleriyi (s. 108)

kere (Tat. mertebe, tapkır, kabat): üç **kere**de bilmese (s. 72)

nasıl (Tat. niçėk): **nasıl** ise, bir bir ḫaber kilmedi (s. 84),

ne şekilde (Tat. nindi, ni revėşlė): **ne şekilde** teşekkül ve teessüs ittiklerini (s. 83)

orda (Tat. tėgėnde, şunda, anda): tam bir sene **orda** yattı (s. 86).

önceden (Tat. borınnan, borıngıdan): **önceden** bir Saḳ bilen Suḳ digen (s. 99)

öte (Tat. tėgė, ikėnçė) : **öte** yanda Şeh Ruh'a kadar dayanıyor (s. 82).

öyle (Tat. alay, şulay, şundıy): tariḫ **öyle** bĭr fendir ki (s. 83)

sefer (Tat. yulı, tapkır): bu **sefer** İzmir'de isyan çıḳtı (s. 87)

serbest (Tat. irėklė, buş): **selbes** ḳalabız (s. 107)

şimdi (Tat. xezėr): **şimdi** min, ḳayda mevlid bılsa (s. 77).

taha (daha) (Tat. daha kelimesi kelimenin sonuna "-rak/-rek" eki getirilerek karşılanır: tizrek gibi.): kimnin ismi **taha** tiz silinse (s. 72), bizniñ turġan yiribĭz **taha** aru (s. 82).

tamamen (Tat. temam, bötėnley): Tatar milliyetçiliğin **tamamen** aşılamağ istiybĭz (s. 130)

yavaş (Tat. akrın, akrın gına): **yavaş yavaş** ḳardaşım Abdurrahman blen (s. 84)

20. Edatlar

beri (Tat. birlė): Hacı Huiskitar'dan kilgennen **beri** (s. 107)

doğru (Tat. taba): kötige **doğrı** kitkenin (s. 89).

önce (Tat. ėlėk, alda): irtán bılmadan **önce** (s. 73)

sonra* (Tat. soñ): ȯnlar geldikten **sonra** (s. 97), annan **sura** (s. 103)

21. Bağlaçlar

ancak (Tat. tik, lekin, fekat): **anca** körirli bıla tabi (s. 72)

bile (Tat. xetta, da): haberim **bile** yoḳ (s. 103)

hani (Tat. bit): min **hani** birḳaç senedir mında şeetmim (s. 74)

işte (Tat. mėne): türlü türlü **işte** şaḳalar, cezalar, yırlatabız (s. 71)

neyse (Tat. yarar indė): **neyse** uzatmıyalım (E55, 81), **neyse** bir şey yapmadılar (s. 85)

sadece (Tat. barı, tik, gına): **sadece** ī yasamaḳ tügil (s. 73)

tabi (Tat. elbette): anca körirli bıla **tabi** (s. 72)

veya (Tat. yeki): ciketniñ **veya** hırḳanın cėninnen ḳaratabız (s. 71)

veyahut (Tat. yeki): bir balası bolmaġannar **veyaḫut** askerlikke kitelmiy kalġan (s. 85)

yahut (Tat. yeki, yeise): otız **yahud** ḳırıḳ ḫāne ḳadar (s. 92)

zaten (Tat. asılda, çınında): **zaten** hocalar da haber yibergen (s. 109)

22. Ünlemler

evet (Tat. eyė): şol işte şol, **ávát** (s. 94), **evet** (s. 95)

he (Tat. eyė): he, ḳomonist çıḳḳançı, çar vaḳıtında (s. 91)

yav (Tat. ya, ye): **yav** şılay şılay oḫuduk (s. 81)

buyur (rexim it): **buyur** digenner (s. 125)

23. Temel Fiiller

abdest al- (teharet alu): **aptesler al**ınıp (s. 73)

akla gel- (Tat. iske kilü, iske töşü): sonundan **aḳılına kil**e (s. 81)

aktar- (Tat. küçėrü, añlatu): min sizge **aḳtar**ırġa çalışiym (s. 99)

ara- (Tat. ėzlew): biz indi at **ari**y, at ĭzlep yeriğen vağıtda (s. 86).

avun- (Tat. yuwanu): mektup bilen **a**w**un**abız (s. 115)

bağışla- (affet-) (Tat. gafu itü): **bağışla**p, çığarıp yibergenner (s. 126)

* Bugün Tatar Türkçesinde "sonra" kelimesi edat olarak çok seyrek kullanılmaktadır. Sonranın yerine yaygın olarak "son" edatı kullanılır. bk. Ercan Alkaya, **Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar,** Manas Yay., Elazığ 2007, s. 575-586.

bahset- (Tat. süz alıp baru, söylew): biraz da H̱ızr İlyes'den **bahsit**īm (s. 73).

bak- (karaw): ezrek **baḳ**am (s. 103).

bayramlaş- (Tat. beyrem itü): büyüklerle **bayramlaş**ıyoz (s. 97)

besle- (Tat. asraw): neste bulsa özibĭz **besli** dıriyḳ (s. 74)

bırak- (Tat. kaldıru): dedemni mında **bırağ**alar (s. 82).

biç- (Tat. uru, çabu): iginnerni **biç**eler (s. 109).

çalış- (Tat. ėşlew): ipiyce **çalışḳ**annan sora (s. 85), üzim **çalışt**ım (s. 124).

çalış- (Tat. tırışu): min sizge aḳtarırġa **çalış**iym (s. 99)

çevir- (Tat. eylendėrü, ornaw): mescitniñ ornın daş bile **çevir**ip (s. 95).

dağıl- (Tat. taralu, tarkalu): guberlerden soñra **dağıl**ġannarına iyez dīler (s. 89).

dayan- (tat. çıdaw, sabır itü)-: babamın hasretligine **dayan**almıym (s. 115)

doğ(ur)- (Tat. tabu): ḳaynanam minim bilen birge birsin **doğur**du (s. 76)

dolan (Tat. eylenėp çıgu)-: orduǵāhnıñ içinde **dolan**dıḳ (s. 86)

dön- (Tat. kaytu): min annan **dön**üp ḳaytdım (s. 85).

düşün- (Tat. uylaw): **düşün**düm min de (s. 78), ni oḳıyacağın **tüşün**üp (s. 81)

eğlen- (Tat. vakıt ütkerü, küñėl açu): ḳına gecesinde böyle **eğlen**iriz (s. 72)

emzir- (Tat. imėzü): balalarnı ... **emzir**mezler (s. 76)

geç- (aş-) (Tat. aşu, ütü): bilirli bir raḳamı bar, anı **kiç**elmiysiñ (s. 134)

geç- (tat. ütü, uzu): aradan yedi sene **kiç**ken (s. 126)

geç- (zaman) (Tat. uzu, ütü): **kiç**en sene (s. 134)

görevlendir- (Tat. vazıyfa birü): birsini **görevlendir**e (s. 100)

göster- (Tat. kürsetü): bĭzni de **göster**di (s. 85)

harca (Tat. akça tuzdıru)-: pastanege kitip **harci**ybız (s. 73)

haşla- (Tat. parda pėşėrü, kaynatu): alarnı **ẖaşla**ġaçtın ap kitebiz (s. 73)

ıslat- (Tat. çılatu): **ıslat**ıp ȯl taşların istine ḳȯyasıñ (s. 112)

ıslık çal (Tat. sızgıru)-: **ıslıḳ çal**alar ḳızlarğa (s. 108)

iç- (sigara) (Tat. tartu): sigara **iç**mez (s. 76)

iste- (Tat. tėlew, soraw): **iste**gen kişi (K21, 71), kızlar ḵöyni **iste**miler (s. 75)

kapat- (Tat. yabu): ḳız yağı ḳapını **ḳapat**alar (s. 72).

karış- (Tat. butalu, katışu): ḫázir, tabi **ḳarış**tıḳ (s. 78)

karıştır- (Tat. bolgatu): kükey bile unnı **ḳarıştır**ıp (s. 79)

kız- (Tat. açulanu): ebiyim de kilgen malaylarğa **ḳız**a iken (s. 101)

kirala- (Tat. arendaga alu): ögiz arabalarnı **kirala**p (s. 93)

konuş- (Tat. söyleşü, söylew): ḳaynana ḳaynata yanında **ḳonuş**mazlar (s. 76)

kur- (tözü, salu): anda bir cemiyet **ḳır**ğannar (s. 74)

namaz kıl(dır)- (Tat. namaz uku): **namaz ḳıldır**asıñ (s. 72)

ol- (Tat. bulu): bereket parası **ol**araḳ ḳabul itile (s. 73)

otur- (Tat. toru, yeşew): ḫazir, Çifteler'de **ȯtır**abız (s. 78)

rende(le)-(Tat. kırgıçta kıru): **rendeli**ybĭz (s. 116)

seç(il)- (Tat. saylanu): bir dene bir şey **seçil**e (s. 72)

sev(iş)- (Tat. yaratışu): **sevişe**rek Ḳayıhan bilen iylendik (s. 114)

sula- (su sibü, sugaru): **sula**rğa başlıybız (s. 132)

sür- (Tat. kazu): tarlalarıbıznı **sür**üp (s. 84)

sürdür- (Tat. ozaytu, devam ittėrü): aynı mındağı adetni alar tağı eybetini **sürdür**eler (s. 74)

şaş- (Tat. aptıraw): **şaş**ḳannar mınarğa (s. 126)

tartış- (Tat. bexesleşü): köyniñ bütçesin **tartış**ıp (s. 101)

temizle- (Tat. çistartu): taraḳ bile tarap, **temizle**p (s. 84)

terk et- (taşlaw, kaldıru): dördinci sınıfda **terg‿it**dim (s. 130)

tıḳ- (Tat. kirtü): yabancı malaylarnı **tıḳ**mıybız (s. 71)

uğraş- (Tat. şögıllenü): çiftçilik bilen **oğraş**alar (s. 109)

üzül- (borçılu, intėktüv): min **üzen**dim, yıladım (s. 114)

vur- (öldür-) (Tat. atu, ütėrü): avcılar dik kilgenni **vur**alar (s. 131).

yap- (Tat. yasaw, işlew): neyse bir şey **yap**madılar (s. 85).

yaşlan-(Tat. kartayu, olıgayu): biraz **yeşlen**diktán sınra (s. 79)

yat- (Tat. yoklaw): bir aḳşam şeyde **yat**tıḫ (s. 81)

yerleştir (Tat. urnaştıru)-: bir işke **yirleştir**diler (s. 89)

yetiştir- (Tat. üstėr-): yaz küni **yetiştir**ebĭz (s. 74).

yüz- (deri) (Tat. tunaw): terisin de **yiz**ip satabız (s. 131)

zorla- (Tat. mecbur itü): ḫıristiyanlıḳḳa **zorli**y başlaġan (s. 91)

Temel kelimelerde görüleceği üzere, Kazan ve çevresinden Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin lehçelerinde yüz yıllık bir zaman diliminde temel söz varlığı önemli ölçüde değişmiştir. Yalnız yukarıda verilen örnekler; yaş, cinsiyet ve eğitim durumuna göre farklılıklar göstermektedir. Temel kelimeler, özellikle gençlerde veya erkeklerde daha çok değişime uğrarken kadınlarda ve bulunduğu yöreden dışarıya çıkmamış kişilerde daha az değişikliğe uğramakta veya her iki lehçedeki biçimiyle kullanılmaktadır.

Osmaniye Tatar ağzındaki kelimeler, yerlerini Türkiye Türkçesindeki karşılıklarına bırakmakla birlikte, bazı kelimelerin zaman zaman Tatar Türkçesindeki şekliyle de kullanıldığına şahit olunmaktadır. Dolayısıyla kullanıcılara bağlı olarak ikili bir kullanım görülmektedir. Bu durum iki lehçelilik olduğuna işaret etmekte ise de, değişmenin yönü Türkiye Türkçesine doğrudur. Mesela, Tatarcası "avıl" olan ve metinde "şimdi **awıl**da çaḳnı (s. 81)", "**awıl** yerinde (s. 83)" örneklerinde geçen "köy" anlamındaki kelime, bir çok yerde Türkiye Türkçesindeki "köy" kelimesiyle değişmiştir. **köy**de çerez filan ... alıb aşıylar‿iken (s. 73), "**köy**de ḫezir ilḳokul bar (s. 74)", "**ḵöy**de öğrendik (s. 83)", "**köy**de büyüklerle bayramlaşıyoz (s. 97)", "**köy**niñ ileri kilgennerni (s. 99) vb.

Yine birçok kelimenin ikili kullanımına rastlanmaktadır. Mesela TT. "kapı", Tat.T. "işėk": ḳız yağı **ḳapı**nı ḳapatalar (s. 72), ḳaysısı **eşig**den, ḳaysısı terezeden çığıp (s. 85); TT. "kırmızı", Tat. T. "kızıl": ol ḵúkeyler **ḳırmızı** bula (s. 73), **kızıl** ögiz (s. 117); TT. "enişte", Tat. T. "cizni": bizniñ **enişte** Fikret (s. 81), alarnıñ **yizne**leri Abdurrahman Molla (s. 88) vb. Hatta zaman zaman aynı metinde, aynı kişi tarafından kelimelerin ikili kullanıldığı görülmektedir. Mesela, TT. "o", Tat. T. "ul": **o** yıldızlarnı körgen bıla (s. 71), **ol** eyte işte (s. 72); TT. "önce", Tat. T. "alda": irtán bılmadan **önce** (s. 73), kilin kitmeden **alda** (s. 73). Bazen de aynı cümle içinde ikili kullanıma rastlanır. TT. "konuş-", Tat. T. "süyleş-": ḳaynana ḳaynata yanında **ḳonuş**mazlar; ḫısım aḳraba yanında **s̄ileş**mezler (K57, 76)"; TT "ses", Tat. T. "tavış": **ses tavuş** çığaran kişiler (s.130)

Tatar Türkçesindeki kelimelerin Türkiye Türkçesine dönüştüğü örnekler kişiden kişiye de değişiklik göstermektedir. Özelikle gençlerde ve erkeklerde kelime değiştirme daha fazlayken,

bulundukları yerden dışarıya çıkmamış yaşlı kişilerde ve özellikle de kadınlarda daha azdır. Mesela 21 yaşındaki bir genç kız "ḳına gecesinde **böyle** eğleniriz (s. 72) örneğinde "böyle" zarfını kullanırken, aynı kelimeyi 89 yaşındaki yaşlı bir erkek Tatar Türkçesiyle "bılay" ve "mundıy" olarak kullanmaktadır: **bılay** iteb ĭz (s. 85), **mundıy** mıntazam uram (s. 94). Yine 19 yaşındaki birisi "büyük" sıfatını "**büyük**lerle bayramlaşıyoz (K19, 97)" kullanırken, 46 yaşındaki birisi aynı kelimenin Tatarcası "zur"ı kullanmaktadır: "ḳızımın iñ **zȯr**sın İstanbulġa birdim (s. 111).

Bununla birlikte Tatar Türkçesindeki söz varlığı değişmesi yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi yalnızca gençlerde ve erkeklerde değil, her yaş grubunda ve cinsiyette görülebilmektedir. Ama yaşlıların ve kadınların lehçelerini daha çok muhafaza ettikleri söylenebilir. Aşağıda değişik yaş grubu ve cinsiyetten vereceğimiz metin örnekleri söz varlığı değişiminin niteliği konusunda bir fikir verebilir.

1. Abdulhamit Polat, Erkek, Yaş 89: Ḳaytḳaçtın kine tōrı iyge barsam, minim at azbarda tıra. Ni buldı! İ sin kitkennen sora kilip eyttiler, malaylar, harman yirinde siniñ atıñnı beylep kitkenner, dip haber bėrdiler de, annan arı Abdurahman kitip alıp kildi, dedi ániy rahmetlik. Bu at şulay tip Yunandan ḳutulup ḳaytdı (s. 86).

2. Rabiâ Aymergen, Bayan, Yaş 58: Báyrám kildi mi didi, çitke kiterge ḳıyın bıla balaḳayım, didi. Bizniñ bir Pakize kilin bariyi. İrtip tıra dıriyi, hemen kiterge ḳarap tıra dırıy. İndi kite başladı mı etiyniñ ḵözi yaşlana dırıy, yaşlana başlıy. Mine, balam kite dıriy, mine bılar ḫázir ġına indi báyrámni yaşamiyça kiteler. İndi minimki de şılay bıldı, balaḳayım, mine sin de iylendirirsiñ de çitten alırsıñ. İndi üzimniñ Tatar tilimi de ınıttım, kilinge Tirkçe siyliym, balalarğa Tirkçe siyliym dip (s. 107).

3. Özcan Yafay, Erkek, Yaş 30: Köyibĭzde eweli baş, milliyetçilikni, Tatar milliyetçiliğin tamamen aşılamağ istiybĭz. Biraz da ani yabancılar bar, tıştan kilgenner bar. Alar bizniñ köyniñ bu milliyetçiliğin bızalar. Alarnı da bu köyniñ şartlarına uydurmağ istiybĭz. Tabi köyde kerek bazi binalar bar, öyretmen iyleri falan yasalacak. Hoca iyi bar, alar yasalacaḳ. Bılarnı yasarğa tırışacāz (s. 130).

4. Hediye Akçin, Bayan, Yaş 19: Babalarıbız camiye gidiyo, kiteler. ȯnlar geldikten sonra, beyremleşebiz. Sofralar, sofranı ezirliybĭz. İpteşleribiz kĭle. Biz çığabız. Köyde büyüklerle bayramlaşıyoz. Bayramlaştıktan soñra, bir iyde toplanıp hepibĭz oynıybız, tawga felan çığabız (s. 97)

Yukarıda yalnızca birer paragraf olarak alınan örneklere dikkat edilirse yaşlı olan kişilerin konuşmalarında söz varlığının daha az değiştiği görülebilir. Birinci ve ikinci metinde "harman, rahmetlik ve hemen" gibi birkaç kelimenin değiştiği görülürken üçüncü ve dördüncü metinlerde gençlerin konuşmalarında söz varlığının önemli oranda değiştiği görülmektedir. Mesela üçüncü metinde "köy, milliyetçilik, tamamen, aşılamak, istemek, yabancı, hani, uydurmak, tabi, öğretmen" ve dördüncü metinde "baba, cami, sofra, büyük, bayramlaşmak, hep" gibi örnekler, genç nesildeki söz varlığının değişme oranını gözler önüne sermektedir.

Genç neslin konuşmalarındaki değişim söz varlığıyla sınırlı değildir. Ses bilgisi ve şekil bilgisi bakımından da önemli değişiklikler görülmektedir. 4. metinde 19 yaşındaki bayanın konuşmalarında geçen "gidiyo, geldikten, büyüklerle, bayramlaşıyoz, toplanıp, oynıybız" kelimelerinde görüleceği üzre, e>a (beyrem>bayram), i>e (kil->gel-), u>o (tuplan->toplan-, uyna->oyna-), k>g (kit->git-, kil->gel-) gibi ses değişmeleri ve yine şimdiki zaman ekinin Türkiye Türkçesindeki –yor ile karşılanması (gidiyo, bayramlaşıyoz), -gAn sıfat-fiil ekinin –dİk olması (geldikten) ve Tatarca "belen" edatının "-le" ile karşılanması (büyüklerle) gibi şekil bilgisi değişiklikleri de değişimi göstermesi bakımından önemlidir. Fatma Özkan'ın dördüncü nesil olarak ifade ettiği kişiler, artık Türkiye Türkçesine adapte olmuş durumdadırlar (Özkan 1997, 5).

İnsanlar topluluklar hâlinde yaşarlar. Toplu hâlde yaşayan insanlar arasında bildirişim kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Nitekim, dil de insanın bu ihtiyacından doğmuştur. Aynı toplumun üyeleri arasında iletişim ve bildirişim nasıl bir ihtiyaç ve gereklilikse, topluluklar, milletler arası iletişim ve bildirişim de bir ihtiyaçtır. Tarihte aynı coğrafyayı paylaşan, iç içe ya da yan yana yaşayan topluluklar arasında, komşuluk, ticaret, turizm ve kültürel ilişkiler dolayısıyla dil ilişkileri de gerçekleşmiştir (Buran 2006, 21).

Türkiye'de konuşulan Tatar ağzının söz varlığına bakıldığından yaklaşık 100 yüz yıllık bir süre içinde Tatar Türkçesinin söz varlığının ve bu bağlamda temel kelimelerin de değiştiği görülmektedir. Tatar Türkçesindeki kelime yerini Türkiye Türkçesindeki kelimeye bırakmaktadır. Bu gayet doğal bir süreçtir. Çünkü bir dil veya lehçe

ancak kendi tabii ortamında konuşulursa varlığını ve gelişimini devam ettirebilir. Dil ilişkilerinde etkileşmenin yönü daha çok, yönetenden yönetilene, merkezden taşraya, güçlüden zayıfa, üretenden tüketene doğrudur (Buran 2006-2007, 43-44). Dolayısıyla bu kural Türkiye Türkçesi ile Tatar Türkçesi arasındaki ilişkilerde de işlemektedir.

Türkiye'de yaşayan Tatarlar, Osmaniye Tatar örneğinde olduğu gibi, azınlıkta olmaları, kendi coğrafyalarından ve doğal ortamlarından uzak bulunmaları, Türkiye'deki okullarda okumaları, büyük şehirlerde yaşamak istemeleri, Türkiye Türkleriyle evlenmeleri, eğitim, iş, ticaret, askerlik gibi yollarla Türk toplum hayatına etkin bir şekilde katılmaları gibi birçok durumdan ötürü, söz varlığını değiştirmekte ve giderek Türkiye Türkleri içinde erimektedirler.

Osmaniye Tatar Türkçesi metinleri üzerinde yaptığımız incelemeye göre 309 kelimenin değişikliğe uğradığı tespit edilmiştir. Yukarıda gösterdiğimiz değişen kelimeler aslında bu kadarla sınırlı değildir. Metinlerin sınırlı olması ve belirli konulara yer vermesi dolayısıyla değişen kelimelerin daha çok olduğu söylenebilir. Ayrıca Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi aynı dilin iki lehçesi olduğu için temel kelimelerin büyük bir bölümü aynıdır. Dolayısıyla söz varlıkları büyük ölçüde ortaktır.

Türkiye Türkçesi ile Tatar Türkçesi farklılıklarına rağmen, aslında, aynı dilin iki koludur. Sonradan oluşan yüzlerce yıl farklı coğrafyalarda değişik etkilere maruz kalarak yaşama zorunluluğu bazı farklılıkları meydana getirerek lehçeleşmeyi doğurmuştur. Bugün Tatar Türkçesiyle beraber özellikle Rusya içinde bulunan diğer Türk lehçelerinin Rusça içinde eridiği ve Türkçenin ortadan kalkmaya yüz tuttuğu düşünülürse, Tatar Türkçesinin en azından Türkiye Türkçesi içinde erimesi ve sonuçta Türkçeden kopmaması sevindiricidir.

KAYNAKLAR

AKSAN Doğan (1996). **Türkçenin Sözvarlığı**, Engin Yay., Ankara.

AKSAN Doğan (1998). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay., Ankara.

ALKAYA Ercan (2007). **Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar,** Manas Yay., Elazığ.

BURAN Ahmet (2001). "Yabancı Diller Karşısında Türkçe", **Türk Yurdu**, C. 21, S. 162-163, Şubat-Mart, s. 79-82.

BURAN Ahmet (1996). **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yay., Ankara.

BURAN Ahmet. (2006)."Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı Özel Sayısı), S. 20, s. 19-33.

BURAN Ahmet (2006-2007). "Ahmet Buran İle Dil Üzerine Röportaj (Röp. Taner Namlı)", **Bizim Külliye,** S. 30, (Aralık-Ocak-Şubat), s. 40-44.

BURAN Ahmet (2007). "Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında ş/s Meselesi", **IV.Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı** (24-29 Eylül 2000, İzmir), Bildiriler, C. II, TDK Yay., Ankara, s. 2107-2112.

BURAN Ahmet-Ercan Alkaya (2006). **Çağdaş Türk Lehçeleri,** Akçağ Yay., Ankara.

ERCİLASUN Ahmet Bican (2006). Türk Dili Tarihi, **Akçağ Yay.,** Ankara.

EREN Hasan (1960). "Anadolu Ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler", **TDAY-Belleten**, s. 295-371.

EXMETYANOV R. vd. (1998). **Türkçe-Tatarca Sözlük,** İnsan Yayınevi, Kazan-Moskova.

GANİYEV F. -R. Exmetyanov-H. Açıkgöz. (1997). **Tatarca-Türkçe Sözlük,** İnsan Yayınevi, Kazan-Moskova.

GÜLENSOY Tuncer-Ercan Alkaya (2003). **Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası",** Akçağ yay., Ankara.

KARAAĞAÇ Günay (2002). **Dil, Tarih ve İnsan,** Akçağ Yay., Ankara.

KARAHAN Leylâ (1996). **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara.

KORKMAZ Zeynep (1971). "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu", **TDAY-Belleten**, s. 21-32.

KORKMAZ Zeynep (1992). **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara.

KORKMAZ Zeynep (1994). **Güney-Batı Anadolu Ağızları-Ses Bilgisi-,** TDK Yay., Ankara.

KORKMAZ Zeynep (1995). "Bartın ve Yöresi Ağızlarında Lehçe Tabakalaşması", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar II**, TDK yay., Ankara, s. 162-178.

MAXMUTOVA L. T.-M. G. Möxemmediyev-K. S. Sabirov-Ş. S. Xanbikova (Red.) (1977). **Tatar Téléneñ Añlatmalı Süzlégé I** A-Y, Kazan.

MAXMUTOVA L. T.-M. G. Möxemmediyev-K. S. Sabirov-Ş. S. Xanbikova (Red.) (1979. **Tatar Téléneñ Añlatmalı Süzlégé II** K-S, Kazan.

MAXMUTOVA L. T.-M. G. Möxemmediyev-K. S. Sabirov-Ş. S. Xanbikova (Red.) (1981). **Tatar Téléneñ Añlatmalı Süzlégé III** T-H, Kazan.

OCAKLI Arzu Kılınç (2002). "XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya Göçler", **Türkler,** C. 13, **Yeni Türkiye** Yay., Ankara, s. 896-905.

ÖNER Mustafa (1998). **Bugünkü Kıpçak Türkçesi,** TDK Yay., Ankara.

ÖZKAN Fatma (1997). **Osmaniye Tatar Ağzı,** TDK Yay., Ankara.

Türkçe Sözlük (2005). 10. Baskı, TDK Yay., Ankara.